

NGHỆ THUẬT TRANH GẠO Ở HỘI AN

Trần Phương

Ở Việt Nam, trong những giai đoạn trước đây khi nói về lĩnh vực tranh nghệ thuật, thường đề cập đến những chất liệu như sơn dầu, sơn mài, lụa, màu nước, màu bột,... Song, trong khoảng thời gian gần đây, nhiều chất liệu mới đã được các nghệ nhân sử dụng một cách sáng tạo thành những dòng tranh khá độc đáo và ấn tượng, thu hút được thị hiếu của giới chơi tranh. Có thể kể đến sự sáng tạo trên những viên đá cuội, qua bàn tay tài hoa của các nghệ nhân đã “biến” chúng thành sản phẩm có giá trị nghệ thuật cao, những bức tranh tuyệt đẹp được tạo nên từ những hạt cát mịn màng, với những chiếc lông gà trống chùng vút bỏ lại được tạo thành những bức tranh khá độc đáo làm say đắm lòng người,... Và đặc biệt, trong số đó xuất hiện một thể loại tranh rất mới lạ đó là nghệ thuật chế tác tranh từ những hạt gạo. Tất cả cùng góp phần tạo nên sự đa dạng về thể loại tranh nghệ thuật của nước ta.

Từ bao đời nay, hạt gạo luôn là nguồn thực phẩm chính của người dân Việt Nam, nhưng hạt gạo không chỉ được sử dụng làm nguồn thực phẩm mà còn được áp dụng vào cả lĩnh vực nghệ thuật, ở đây cụ thể là hội họa. Tranh gạo là một loại hình nghệ thuật mới xuất hiện tại Việt Nam, phát triển mạnh ở khu vực Thủ

đô Hà Nội, Thành phố Hồ Chí Minh và Đồng Nai. Xuất phát từ nghệ thuật chế tác tranh bằng những hạt gạo của người Ấn Độ, các nghệ nhân Việt Nam đã học hỏi, sáng tạo theo một cách riêng, mang đậm bản sắc văn hóa Việt Nam. Về phương pháp làm tranh gạo của người Ấn Độ thường nhuộm những hạt gạo bằng màu tự nhiên (*màu lấy từ bột nghệ, bột quế, lá bạc hà, than củi...*) để tạo nên những màu sắc đa dạng, nghệ nhân thường dùng tay vẽ bột gạo trên giấy hoặc rắc bột trên vải, trên nền nhà tạo thành những họa tiết, hoa văn khá độc đáo và dùng những hạt gạo điếm tô thêm cho tác phẩm hoàn thiện, tuy cách làm này có thể tạo ra nhiều màu sắc bắt mắt, các công đoạn thực hiện trên bức tranh dễ hơn nhưng có hạn chế là mau hỏng. Nghệ thuật tranh gạo ở Việt Nam có những điểm khác biệt hơn, đó là dùng kỹ thuật rang gạo để tạo nên những màu sắc tự nhiên, màu hạt gạo chuyển dần qua từng giai đoạn nhiệt độ. Chính từ sự độc đáo đó, tranh gạo Việt Nam nhanh chóng trở thành những món quà lưu niệm, quà tặng được yêu thích của mọi người trong nước và đặc biệt là sự thích thú của du khách nước ngoài trước những tác phẩm nghệ thuật này.

Hội An, hiện là một trong những địa điểm du lịch nổi tiếng trong và ngoài nước, do đó nhu cầu của du khách về mua sắm những sản phẩm thủ công làm quà lưu niệm ngày càng tăng cao nên nhiều sản phẩm mới đã xuất hiện, trong đó có tranh gạo. Nghệ thuật tranh gạo đã lan tỏa đến nơi đây từ chính những người con của phố Hội. Trong thời gian học tập tại nơi có nghệ thuật tranh gạo phát triển, bản thân họ đã bị cuốn hút bởi sự tinh tế của loại hình nghệ thuật này, cùng với niềm đam mê nghệ thuật đã thôi thúc sự cố gắng học hỏi, nghiên cứu kỹ thuật chế tác để tạo nên những bức tranh gạo hoàn chỉnh và từng bước đưa loại hình nghệ thuật này đi vào lòng người dân địa phương, du khách trong và ngoài nước.

Số lượng tranh gạo tại Hội An hiện nay tuy không nhiều, nhưng trong mỗi tác phẩm luôn thể hiện sâu sắc về chủ đề phố cổ Hội An. Những nếp phố, mái ngói âm dương nhuộm màu thời gian cùng những khung cảnh nên thơ và hoài niệm đã được các nghệ nhân thổi hồn vào trong từng tác phẩm. Hiện nay, được biết trên địa bàn Thành phố Hội An có khoảng bốn người hoạt động chế tác tranh gạo. Loại hình nghệ thuật mới này hứa hẹn trong tương lai sẽ là một mặt hàng thủ công có sức hút đối với du khách trong và ngoài nước khi đến với Hội An.

Để cho ra đời một tác phẩm tranh gạo hoàn chỉnh cần rất nhiều thời gian. Tùy theo mức độ phức tạp và kích

thước của chủ đề mà người thực hiện mong muốn, chẳng hạn một tác phẩm với nội dung đơn giản và kích thước nhỏ có thể mất khoảng 3 ngày là hoàn thành, nếu kích thước lớn và nhiều chi tiết sẽ mất từ 10 ngày đến một tháng mới có thể hoàn thành. Chưa kể đến những sai sót trong quá trình chế tác, chẳng hạn khi dính sai một hạt gạo không phù hợp sắc độ thì phải gỡ hạt gạo đó ra và dính lại hạt gạo khác có màu sắc phù hợp hơn. Một bức tranh gạo đáp ứng đủ cả hai tiêu chí đẹp và lạ tuy không khó nhưng đòi hỏi ở người thực hiện cần phải có đức tính kiên nhẫn bên cạnh kiến thức về hội họa. Một số người may mắn được trời phú cho năng khiếu nghệ thuật, tuy nhiên, đức tính kiên nhẫn và sự bền chí mới chính là những yếu tố quan trọng mà người thực hiện cần phải có. Một đặc điểm có thể coi là sự hạn chế của tranh gạo đó là các hạt gạo dù rất đa dạng nhưng khi rang lên thường cho ra những màu sắc thiên về gam ấm hoặc tương đồng ấm như màu trắng ngà, vàng, vàng cam, nâu, nâu đỏ, nâu hạt dẻ, nâu đậm, đen. Do vậy, một bức

tranh gạo thường không được lộng lẫy, cao sang mà có tông màu tạo cảm giác hơi hoài cổ và buồn. Mặc dù vậy, với đặc điểm đó, tranh gạo lại rất phù hợp với đề tài dân gian Việt Nam, thể hiện các tác phẩm về kiến trúc cổ kính, mang dấu ấn hoài niệm, sâu lắng, đưa người thưởng thức về với không gian xa xưa, từ đó tạo nên dấu ấn đặc trưng riêng cho thể loại tranh này. Chủ đề của dòng tranh này khá đa dạng từ thể loại danh lam thắng cảnh, chân dung, tôn giáo, chủ đề trừu tượng, thư pháp, động vật, logo của các công ty, tập đoàn,...

Công đoạn đầu tiên để cho ra đời một tác phẩm tranh gạo hoàn chỉnh phải kể đến khâu chọn lựa gạo. Những hạt gạo được chọn phải là những hạt gạo chắc dày, thon đều, bóng, không bị gãy hay mọt, màu gạo trắng sáng và có kích thước tương đương nhau càng tốt, nếu đáp ứng được đầy đủ các tiêu chí này thì công đoạn tiếp theo mới có thể cho ra kết quả như mong đợi. Công đoạn này là khâu rang gạo, đây là khâu đặc biệt quan trọng, quyết định đến chất lượng màu sắc của bức tranh. Quá trình này sẽ tạo nên những hạt gạo với bốn màu chủ đạo gồm màu trắng, vàng, nâu, đen. Bên cạnh đó là hàng chục gam màu qua sự biến chuyển của nhiệt độ, từ màu trắng ngà đến màu vàng nhạt, vàng đậm, màu hồng đỏ, nâu nhạt, nâu đậm và đen. Hiện nay, đối với những người trong nghề có kinh nghiệm lâu năm đã có thể tạo ra được 20 gam màu chuyển đều nhau. Công đoạn rang gạo đòi hỏi người thực hiện phải cực kì kiên nhẫn, nếu thiếu đức tính này sẽ khó thực hiện thành công. Về dụng cụ để rang gạo nên chọn những loại chảo có

bề dày tương đối, sẽ giúp hấp thụ nhiệt chậm và giữ nhiệt tốt giúp hạt gạo chuyển được nhiều màu hơn, đặc biệt gạo sẽ không bị bung. Dùng đũa bằng gỗ hoặc đũa tre khuấy gạo thật đều tay và nhẹ nhàng để hạt gạo không bị nứt gãy và lên màu đều hơn. Công đoạn này mất rất nhiều thời gian, để chuyển những hạt gạo từ màu trắng tinh sang màu đen tuyền thì trong quá trình rang phải khuấy gạo thật đều và liên tục trong 4 đến 5 giờ đồng hồ. Sau khi hoàn tất công đoạn lên màu cho gạo, kế đến là vẽ phác thảo trên khung ván ép hoặc gỗ theo kích thước tùy chọn sao cho phù hợp với bố cục bức tranh muốn thể hiện. Không nên chọn những loại ván gỗ quá dày hoặc quá mỏng vì nếu quá dày sẽ khó cho vào khung tranh, quá mỏng thì sau khi xít keo bức tranh sẽ bị cong. Nên phác thảo các chi tiết bức tranh một cách thật chính xác, càng sắc nét càng tốt, sẽ giúp cho bước thực hiện tiếp theo được thuận tiện hơn, đó là công đoạn dính gạo lên bản vẽ. Công đoạn này khá phức tạp và đòi hỏi tính kiên nhẫn nhiều nhất, vì ngoài việc chọn lựa kích thước và màu sắc phù hợp còn phải tạo sự hài hòa trong bố cục của bức tranh, sự biến chuyển của từng mảng thông qua sắc màu của hạt gạo. Có nhiều cách để sắp xếp các hạt gạo sao cho khi nhìn vào bức tranh người xem có thể cảm nhận được sự uyển chuyển và công phu trong từng hạt gạo. Có thể kể đến cách dính gạo theo từng hàng đều nhau, dính theo kiểu 3 hạt gạo dọc 3 hạt gạo ngang sao cho các hạt gạo tạo được sự liên kết tốt nhất. Để dính gạo lên bản vẽ cần sử dụng keo sữa (*đây là dạng keo sệt màu trắng*), khi keo khô lại sẽ trong suốt.

Nên dính gạo từng hạt, từng hạt lên những chi tiết của bản vẽ, không nên rải gạo vì như vậy sẽ khiến bức tranh không được đẹp và không thể hiện được tính thủ công trong tác phẩm.

Sau khi hoàn thành bức tranh, đợi cho keo sữa khô hoàn toàn sau đó dùng keo xịt đều lên bề mặt bức tranh, vừa có tác dụng cố định gạo vừa trừ kiến, mối mọt và chống ẩm mốc rất tốt. Kế đến dựng đứng bức tranh lên và vỗ vào mặt sau để kiểm tra độ chắc chắn của tranh, xem có hạt gạo nào rơi ra hay không, nếu có thì dính lại vào vị trí cũ. Tiếp theo, mang tranh ra phơi khoảng một đến hai nắng để tranh được khô hoàn toàn, giúp gạo dính chặt vào khung và bay hết hơi nóng của keo 502. Nếu muốn bức tranh lung linh và bền chắc hơn, có thể xịt lên bề mặt tranh một lớp sơn bóng. Cuối cùng là cố định tranh vào khung gỗ, có thể sử dụng khung có lồng kính hoặc không có lồng kính nhưng tốt nhất nên sử dụng loại có lồng kính vì nó vừa tạo sự thẩm mỹ vừa bảo vệ bề mặt tranh tốt hơn, tránh được bụi và nước bám vào. Một bức tranh gạo rang được đánh giá đạt chất lượng không chỉ nằm ở màu sắc hài hòa, sự chặt chẽ trong cách sắp xếp các hạt gạo mà mỗi bức tranh còn phải có một cái hồn riêng, thể hiện giá trị về văn hóa, tinh thần của mỗi đối tượng chủ thể.

Hiện nay, tại Hội An đã có sự kết hợp giữa những hạt gạo nguyên và gạo tằm để thực hiện một tác phẩm tranh gạo. Sử dụng gạo tằm giúp tiết kiệm được thời gian hơn vì hạt nhỏ, mau chuyển màu khi rang. Công đoạn

dính gạo lên bản vẽ cũng được rút ngắn thời gian bằng việc dùng muỗng để rải gạo tằm lên những chi tiết trên bản vẽ, sau đó dùng keo xịt cố định gạo, các chi tiết trên bức tranh sẽ tạo cảm giác mịn màng và uyển chuyển hơn. Tuy màu sắc của gạo tằm không tươi bằng màu của hạt gạo nguyên nhưng lại tạo nên nét đặc trưng riêng trong khâu chuyển màu tạo được độ sâu không gian trong bố cục bức tranh, mang lại sự mới lạ và được nhiều người yêu thích.

Tranh gạo có giá thành không cao so với các thể loại tranh khác song công đoạn thực hiện lại khá công phu, mỗi bức tranh thường có giá dao động từ ba trăm nghìn đồng đến hai, ba triệu đồng tùy vào kích thước và độ khó của mỗi bức tranh. Tại thành phố Hồ Chí Minh, là nơi tranh gạo phát triển mạnh mẽ nhất, đã diễn ra nhiều hoạt động triển lãm, đấu giá tranh gạo nhằm mục đích từ thiện, chia sẻ yêu thương, giúp đỡ những hoàn cảnh còn khó khăn trên mọi miền đất nước, tạo nên những giá trị nhân văn thấm đẫm tình người, thu hút nhiều sự quan tâm của cộng đồng.

Mỗi một bức tranh gạo, trong đó luôn ẩn chứa những ý nghĩa, nét đặc sắc khác nhau. Tùy vào những cảm nhận, tâm tư tình cảm mà người yêu tranh có thể chọn lựa cho bản thân mình một chủ đề, hoặc gửi tặng cho những người thân yêu quý của mình với mong muốn gửi gắm những thông điệp qua mỗi bức tranh trong mỗi dịp như quà tặng vào ngày sinh nhật có thể với nội dung một bức tranh phong cảnh, một bức tranh chân dung của

người được tặng tạo nên sự mới lạ trong cảm xúc, hoặc trong ngày tân gia với những bức tranh thư pháp kết hợp phong cảnh quê hương đầm thắm, những câu chữ thư pháp với nội dung như “*tân gia đại cát*”, “*vạn sự như ý*”, “*mã đáo thành công*”... Đặc biệt trong dịp lễ tết Nguyên Đán là lúc để mọi người dành cho nhau những sự quan tâm vun đắp, thắt chặt tình cảm thông qua những món quà ý nghĩa. Vào dịp này, các loại quà tặng thường được cân nhắc chọn lựa rất kỹ lưỡng bởi vì đó không chỉ đơn giản là những món quà mà còn mang theo nhiều thông điệp về sự thịnh vượng, may mắn trong năm mới. Chúng ta thường quen thuộc với những món quà biếu tết như những giỏ quà bánh kẹo, mứt, giò chả, nem chua, rượu bia hay những lẵng hoa đa sắc xinh xắn hoặc những nhánh hoa mai, cành đào xuân sắc... Nhưng trong khoảng thời gian gần đây mọi người còn dành cho nhau

những món quà khác hơn như những vật dụng trang trí, những bức tranh nhiều thể loại và chất liệu. Trong đó tranh gạo là một trong những thể loại tranh được mọi người ưa thích và dành tặng cho bạn bè, người thân với những câu chúc đầy ý nghĩa, gửi gắm vào đó những thông điệp yêu thương. Có thể nói rằng tranh gạo là một món quà tặng ý nghĩa từ đồng lúa quê hương được mang đến cho những người yêu thích nghệ thuật, góp phần làm phong phú cho ngành hội họa Việt Nam cũng như góp phần làm cho đời sống văn hóa, tinh thần của con người đa dạng hơn. Và tại Hội An, tranh gạo không chỉ tạo nên sự đa dạng thể loại tranh nghệ thuật tại đây mà còn góp phần truyền bá văn hóa, hình ảnh về một đô thị cổ Hội An thân thương đến với du khách trong và ngoài nước theo một phương diện nghệ thuật mới♥

